

NAJSTAREJŠI ZAPIS O KRAŠKIH JAMAH IZ OKOLICE ŽIROV

Jernej Lenček¹ je napisal v Slovenskem Romarju, koledarju v poduk in kratek čas za leto 1858, zanimiv članek z naslovom *Žirovski svet*. V njem na straneh od 89 do 105 z različnih pogledov obravnava področje Žirovske fare. Na koncu dela (od str. 101 dalje) podaja kot posebno znamenitost žirovskega sveta opis takrat znanih podzemeljskih jam. O tem nekoliko kasneje. Iz preostalega teksta bi rad najprej citiral nekaj za slovensko arheologijo nedvomno zanimivih podatkov, predvsem zato, ker ta konec republike nima ravno veliko opredeljenih najdišč.²

V zvezi s turškimi vpadi najprej opisuje griček Tabor v Žireh (str. 91—92). Omenja, da se je tam še pred leti videlo stolpu podobno zidovje, v katerega so ljudje spravljali žito. Turškim vpadom pripisuje tudi železne podkve³ in več funtov težko železno turško kroglo, najdeno čez čevelj globoko v zemlji. Nadalje piše (str. 92): *Od Tabra nas vodi sterma pot na skalnati visoki Zirski grič, s katerega se do vseh cerkva Žirovske fare krog in krog vidi. Tudi tukaj so in sicer na zveršenini griča tode že obrašeni ostanki starega zidu in razbiti mlinski kamni. Ljudje mnogo ugibljejo zastran teh ostankov; nekateri menijo, da je tukaj stal mlin na sapo, drugi govore od glažute na griču v neki Močnikovi dolinici, drugi zopet od starega velicega gradu in taborišča ter se opirajo na neko silo staro cesto, ki je po sledu soditi od tod na eno stran čez Versnik, Ravne in Zavrac proti Hrušici in stari Rimski cesti in na drugo stran proti Lednici, Fužinam na Trebije vodila, kamor je nekdanja druga rimska cesta iz Tominskiga pri Soči čez Oslice prihajala in je dalje na Loko, na Krajn in na Koroško peljala. Morebiti je bila stara rimska cesta, ki je čez Hrušico na Emono deržala, z drugo, ki je iz Tominskiga čez Oslice na Santikum peljala, ravno v teh krajih in po ti cesti, kakor po čez in v bližnico sklenjena. Ko bi to po daljšem preiskovanju obveljalo, bi bila tukaj na tem griču kaka*

*majhna neimenovana rimska postaja s terdnim zidovjem, katero je potem večkrat predelano v mnogotere namene služilo. Bolj resnično in verjetno bo, kar tudi ljudska govorica poterduje, da so v teh krajih pred nekimi sto leti le po gorah tvorili, in ker je bil ravnalni Žirovski svet še zelo močviren, le po tej visoki in goratni, terdni, stari cesti blago prenaševali. Ta cesta tedaj, ki se nje sled v več krajih še zdaj zazna, bi bila nar starejši in prva tovarska in kupčijska cesta v teh krajih.*⁴

Za Žirovsko ravan je Lenček izvedel zanimivo ljudsko izročilo. Podaja ga na str. 98—99:

Od Dobračeve proti Selu, proti Lednici, proti Novi Vasi in proti Žirem se razprostira Žirovska ravan, od katere ljudje tako pripovedujejo: »Vsa Žirovska ravnata z Račevsko in Brekovsko dolino je bila v nekdanjih časih pod vodo, in bilo je tukaj veliko, obširno jezero; — voda je bila pri Selu tako visoko zajezena, da je po Brekovski dolini in Zavraški soteski noter do Hlevenverha segala, kjer je na nekem homcu prva in nar starejša cerkev stala. V tisti dobi se je duhoven iz Javorjev nad Poljanami čez Žirovsko jezero v čolnu prepeljeval k ti cerkvi, ki je bila že tačas ko zdaj svetemu Miklavžu posvečena. Na ti poti se je duhoven vstavljajal na Kokočevicah pri Versniku, kjer je v tistem času stala majhna, uborna in lesena cerkev sv. Andreja, ki je bila po odtoku jezera na kraj zdanje farne cerkve postavljena. Na novi svet okoli prestavljene cerkvice v Žireh se posebno Poljanci naselijo, ki cerkvice v večjo prezidajo ino svojega domačega patrona v Poljanah, svetega Martina, dovzamejo. O ti priložnosti je bila tudi lega cerkve spremenjena in sv. Andrej je bil iz velikega altarja na stranski altar v kapelico prenesen.« Tako ljudske pravljice. — Verjetno bi utegnilo to biti: Ako je v Žirovski dolini kdaj jezero stalo, je stalo že v predavnih časih. Potem je pa voda le bolj zavolj sotesk zastajala in se je ob času povodenj vi-

soko narasla. Tako se je Zavraška soteska pri Matjaževih kamrah zaježila in voda je po dolinici do cerkvice sv. Tomaža v Hlevenverhu nastopila.

K cerkvi sv. Tomaža je v opombi dodano: od te cerkvice pripovedujejo, da je tam poprej ajdovsk tempelj stal.⁵

Za jamoslovje je pomemben že omejnjeni del članka (str. 100 ss), ki ga zaradi velike izpovednosti citiram kar v celoti:

Posebna znamenitost Zirovskega sveta pa utegnejo biti mnoge rude in podzemeljske votline — ki smo jih to leto nekoliko bolj natanko preiskovali. Celo Goropejsko bregovje, kolikor ga je apnenika, (tukaj se na apnenik ilovnik naslanja) od Verha svetih treh Kraljev sem je polno večjih in manjših votlin in podzemeljskih jam. Ne dalječ od znanega jezera v Račevi pri griču svetih treh Kraljev v Dolini je precej obširna votlina; ker se pa voda vanjo odteka, ni pripravna za daljino preiskovanje. Ker jezero pod Smrečjem večji del vode iz notranjih votlin dobiva in ima to čudno lastnost, da se kar hitro napolni in kmalo in hitro bolj ali manj upade, kar se je neki v poprešnjih letih še bolj pogostoma ko zdaj prigodilo, bi se smelo soditi, da je v bližnji in gotovi zvezi z votlinami, ki so pod gričem svetih treh Kraljev in goropejskim bregovjem; in se iz njih obilo vode v razne doline proti Hlevenverhu, Račevi in Brekovicam izteka. Blizo unega jezera, prav za prav velike in globoke mlakuže, je globok tomun, ki ga ljudje mali jezerček imenujejo in pravijo, da nima dna in da se nikdar ne zniža in čisto nič ne usuši. Tudi pride poleg terditve ondotnih ljudi vse, kar se tu v jezero potopi, v drugem daljnem kraju, v Brekovicah pri izviru nekega večjega studenca zopet na dan.

Na visočini Goropejskega dolzega bregata se najde več votlin in razpok v skalnati zemlji; ogledovali smo eno tako votlinsko jamo, pa ni bila velika in akoravno se po stenah kapniška odeja zapazi, nima nobenih znamenitosti. V ondotni globoki ilovnati zemlji se najde veliko železne rude zarusnice, ki so jo nekdaž že kopali in v Zeleznike prodajali. Na zapadni strani tega griča se najde lahkovec in pod Opalom zopet nekaj votlin pa večidel majhnih in ozkim razpokam podobnih, ktere pa, ker vedno neko merzlo sapo izpuhtevajo,

skor razodevajo, da so globokeje v zemlji še večji in zvezani votli prostori. Take podzemeljske votline so tudi v apnenskem hribovju Zavraške podfare, med kterimi so 'Matjaževe kamre' zelo obširne ter čedne, in že delj časa slovê.

Te jame bomo drugo leto pri popisu Zavraške podfare bolj natanko popisali in resnično, prav mično dogodbo, ki se je v teh votlinah pripetila, pristavili.

Votline in podzemeljske jame so tudi v Versniškem griču. Na izhodni strani Versnika že blizo verha je nad Mariinim potokom majhna, tesna in nekoliko višej nad Makcom zopet druga večja in globoka, v kteri se najde dovolj persti, ilovice, umazanih kapnikov in železne rude v skalovju; tode po njej je treba opazno stopati, ker je blizo vhoda Ljuknja, ki naravnost v brezen prepada. Lahko bi človeku spozelo in hipoma bi prišel v neznani svet — morebiti ne več na beli dan. — Na Dragah se gre po prek v votlino, ki je do 15 sežnjev dolga, suha, tesna, kriva in vedno tesneje postaja, tako da poslednjič vse nadaljevanje ovré. — Na Dragah in po Versniku je še več drugih votlinskih prostorov in jam, kterih pa, ker so ozke in kakor lesičje Ljuknje, ni bilo mogoče preiskavati. Vendar se pa v votline spodnjega Versnika precej globoko pride. Blizo Štefka namreč se pride v podzemeljsko štirinajst sežnjev dolgo, do deset sežnjev široko, primerno visoko skalnato dvorano in iz te skozi ozko špranjo zopet v drugo, potem v tretjo, in nadalje v četrto manjši skalnato izbano. V teh votlinah je suho, nekako vroče, neprijetno in zavolj zgornjih skal, ki semertje razpasti žugajo, nevarno. Kapniki so majhni, drobni in slamnati bilki podobni. V prvi večji votlini so vhodi tudi v druge nižje in globokeje votlinske prostore, ali skalovje jih je že tolikanj zasulo, da ni mogoče dalje priti. Na Versniku se najde tudi ognjeni kamen in v globoki zemlji železna ruda zarusnica. Prostorne votline so na severo-zahodnji strani Versnika v podnožju obširnega, apnenskega Versniškega griča. V Osojniški dolini je vhod, in sicer visoka obširna, skalnata in naravno obokana predveža, ki je nekdaž kot skrito zavetje o vojski prezidana in z vrati priperta bila. Temu vhodu pravijo Osojniški grad in zadnji ostanki nekdanjega prezidja se še opazijo. Vhodišče v te podzemeljske prostore kmalo tesneje, nizko in neredno

prihaja, tako da mora človek precej stisnjen in le pretežno dalje stopati, da pride do neke — v ozkem in polževem pasu tekoče — vode in kmalo potem kakih enajst sežnjev dalječ od dnevne svetlobe do ne preglobokega bajerčka. Položili smo lestvo z deskami čez vodo in ker je skalnata stena ravno nad herb-
tom, smo le z veliko pretežnostjo čez bajerček dospeli. Zopet se začne dalja bolj ali manj ozka, kriva, semtertje zelo nevarna votlina in po nekoliko potovanju se iz dalje sem sliši precej močno šumljanje in bobnenje padajoče vode. Do šest in trideset sežnjev dlje pridemo do druge večje stoječe vode, do petnajst sežnjev dolzega podzemeljskega jezerčka. Tu je voda čista, merzla, tiha, mirno stoječa in le težko se zapazi njen odtok na severno stran. Nad jezerčkom se vzdiguje od stene do stene kamniten, od narave ustvarjen, terden most, in sicer tako visoko, da bi čolnič pod njim lahko plaval, nad njim pa je temna višina. Od tega jezerčka se zopet prestopi v suhe in višje votline še do kakih trideset sežnjev deleč, pa ne brez nevarnosti; kažejo se vedno večji in višji votlinski prostori in nar beržeje bi se s potrebno pripravo zmiraj više in višje, nazadnje morde v Dragah ali kje drugje na Vernniku na beli dan priti zamoglo. V teh prostorih je že veliko zemlje, ki posebno o deževju skozi Versniške tomune v votline dohaja, zato je tu stopinja spolzna, nevarna in sploh je neprijetno delj časa se ondi muditi. Ti prostori so razne podobe, polni razpok in tudi drugih stranskih votlin, ki morebiti še v večje in daljnije prostore segajo. Tu se ne dobi mnogo kapnikov in viditi je, da z zemljo in s peskom namešana splav o deževju silno tukaj divja in večji del prostora do verha napolni. Razun šumenja vode poleg majhnega prepada je tukaj vse tiho, hladno, ter mervto in ni čuda, da je človek vesel, ko po nevarnem in dolgem potovanju po podzemiljskih tamnicah zopet pride na prijazni beli dan.

Ravno tako se najdejo še ne preiskovane votline v Žirskem griču pod Breznico in Merzlim Verhom, v katerih krajih se tudi železna ruda nahaja.

Enak votlinski prostor je v skalnatem berdu pod cerkvijo svete Ane na Ledinici, v katerem je nekdanj v spominu tukaj ohranjena divja in kervoželjna ženska 'Maršota' bivala in v tisti, kakor pravijo 'Maršotni jami' svoje zaklade

varovala. Ko so pred leti že lakomniki in radovedneži hotli v ti jami Maršotnih zakladov poiskati in vzdigniti, so namesto njih železno škrinjo in zelenega psa ugledali. Se ve, — da tako ljudska govornica sporočuje. — V ti jami se je pa v poslednjih letih toliko zasulo, da je ni lahko preiskavati. Na dalje imamo veliko vzrokov terditi, da so tudi pod Sernaškimi in Goveškimi berdi votline (eno manjšo smo ogledovali), in ravno tako bodo tudi pod prijaznim Ledinskim svetom veliki in obširni podzemeljski prostori. Najdejo se pa še dalje po Tominskem, na Poljanskem in Loškem svetu manjše in večje votline in vse kaže, da posebno lastnost Notranjske zemlje, ki je polna tomunov, žirkov, voltin, podzemeljskih prostorov, potokov in vod, — noter do Žirovskega in še dalje tje proti severo-zahodu sega.

Dozdaj preiskovane votline žirovskega sveta nimajo posebnih lepot dokazovati; tudi kapniki niso lepi, večdel so zeló z zemljo zamazani, in se skoraj bolj obilo v manjših kakor v obširnih jamah dobivajo. Za znamenitost Žirovskega sveta utegne tudi to veljati, da se v njegovem naročju zunaj železne rude tudi druge mnogoverstne rude sledijo in čislana kamnja nahajajo. Med drugim smo našli pri Ledinici ne globoko v zemlji lepo, blede-rumeno žveplo pravega žveplena duha, kakor se tudi pol ure od tod poleg Račeve najdejo v skalovju ljuknjice in jamice lepega žvepla, in sicer po skalah, ki pri obsekovanju in obrezovanju smodnikov duh krog sebe razširjajo. Ali je v nižavi in globočini Žirovske zemlje velika žveplena lega, bo prihodnost dokazovala; doslej vemo za dva izvira tople vode na straneh visokeje Žirovske ravnote. Pervi studenec je na severni strani v Kopačnici in je tukaj že močno znan po imenu Toplice. — Drugi studenec je na izhodno-južni strani Žirovske višave, in sicer v Podlipski nižavi. Morebiti je, ker se v Žirovski ravnoti semtertje žveplo nahaja, ravno tu v globočini ognjišče in kotel onojnih toplih žvepljenih studencov.

Lenčkov Žirovski svet spada med starejše slovenske zapise o jamah, iz okolice Žirov pa je najbrž sploh najstarejši in morda še celo prvi. Prav bo prišel predvsem tistim, ki se ukvarjajo z zgodovino jamoslovja v Sloveniji.

Kratek komentar Lenčkovih podatkov: Osnovna speleološka karta Slovenije

obravnavava v svojem četrtem nadaljevanju področje širovskih planot na listu Bled 4 kot plitvi osamelni kras.⁶ Več podatkov o jamah bi mogoče našli še v katastru Jamarske zveze Slovenije, seveda samo, če so imena objektov identična.⁷ Kraško Račevsko jezero je geografsko že obdelano.⁸ Matjaževe kamre, pomembno paleolitsko najdišče,⁹ omenja le mimogrede in pravi, da jih bo natanko opisal naslednje leto.¹⁰ Od preostalih desetih jam, ki so našete in na kratko opisane, sta zanimivi predvsem jama Osojniški grad in Maršotna jama. Po Lenčkovem opisu sodeč je Osojniški grad precej velika jama z aktivnim vodnim pretokom v notranjosti. Pri vходу so očitno ostanki neke, trenutno časovno še neopredeljene utrdbe.¹¹ Maršotna jama pod cerkvijo sv. Ane na Lednici je za sedaj edina jama, za katero nam je uspelo ugotoviti katastrsko št. (=2078) JZS in s tem njeno točno lokacijo. V strokovni literaturi je bila registrirana kot potencialni arheološki jamski objekt.¹² Domnevo, da bi glede na podano izročilo (*železna škrinja in zeleni pes*) lahko v jami dejansko pričakovali kakšne najdbe predvsem iz arheološko mlajših obdobij, bi potrdila le morebitna izkopavanja v prihodnosti. Za jamsko arheologijo je zanimiva tudi opisana jama na Dragah, pa morda še jama »blizo Štefka« na Versniku in seveda še katera od opisanih (ter tudi neopisanih) jam. — V Lenčkovem članku bodo kakšne zanimive podatke dobili tudi geologi, geografi in morda zgodovinarji, zaradi nekoliko arhaiziranega jezika pred skoraj 125 leti pa bo brez dvoma zanimiv za jezikoslovce.

Opombe:

1. J. Lenček je bil rojen 25. 8. 1827 na Brezovici pri Ljubljani. Po študiju bogoslovja v Ljubljani in na Dunaju je prišel leta 1852 za kaplana v Žiri in leta 1859 za ekspozita v Št. Peter na Krasu (današnja Pivka). Poleg ostalih, predvsem prosvetljskih del, je uredil dve številki Slovenskega Romarja (za leti 1857 in 1858). Zaradi TBC je umrl 7. 10. 1861 pri Sv. Petru v fari Slavini; cf. I. Cankar — F. K. Lukman, *Slovenski biografski leksikon* I (Ljubljana 1925—1932) 634.

2. Dejansko je na generalni karti z mejami arheoloških regij in sektorjev

(priloga monografije *Arheološka najdišča Slovenije* [Ljubljana 1975]; v nadaljevanju ANSI) ta prostor skoraj prazen! To seveda ne pomeni, da najdišč ni, le odkrita ali opisana še niso. K temu delno tudi M. Slabe, *Loški razgledi* 26 (1979) 11 ss.

3. »Turške podkve« je ljudsko poimenovanje za vse železne podkve, ki niso sodobne in so stare več kot sto let. Praksa je pokazala, da sicer veliko »turških podkev« lahko resnično datiramo v različna obdobja srednjega veka, vendar je določen procent podkev lahko starejši in pripada antičnemu, rimskemu obdobju. Žal za sedaj v Sloveniji še nimamo dela, v katerem bi bila izdelana tipologija in razprostranjenost tovrstnih najdb.

4. »Žirski grič« najbrž predstavlja potencialno arheološko najdišče; v novejši literaturi o njem ni podatkov; »razbiti mlinski kamni« so morda ostanki kamnitih žrmelj. Zanimiva je omemba rimske ceste čez »Oslice« že zato, ker je med Staro in Novo Oselico izpričan skoraj 3 km dolg zaporni zid (p. d. Sance) iz pozne antike; k temu cf. *Claustra Alpium Iuliarum* I, Katalogi in monografije 5 (Ljubljana 1975) 82; ANSI, 173; R. Brank, *Loški razgledi* 26 (1979) 18 ss.

5. Javorje nad Poljanami so znane kot antično najdišče (rimske lončene in svinčene cevi, cf. ANSI, 172; M. Slabe, o. c.; R. Brank, *Loški razgledi* 20 [1973] 29 ss.), v okolici je na južnih pobočjih pod Starim vrhom še več potencialnih najdišč. — »Hlevenverh« (danes Hlevni Vrh) naj bi že leta 973 pripadal brižinskemu škofom (cf. *Krajevni leksikon Slovenije* I [Ljubljana 1968] 181, »ajdovsk tempelj« pri cerkvi pa najbrž kaže tudi na poznoantično poselitev. V bližini sta nad Rovtami »Gradišče« in »Ajdovski grad«, cf. ANSI, 196. — Zanimiva je tudi legenda o zamenjavi patronov v žirovski farni cerkvi.

6. Cf. P. Habič et al., *Naše jame* 19 (1977) 49.

7. Prav gotovo bo potrebno še bilo preverjanja na terenu. Nekatere jame tega področja so obiskali tudi člani nekdanje sekcije Društva za raziskovanje jam Kranj iz Gorenje vasi, vendar niso narisali njihovih načrtov niti niso o svojih akcijah pismeno poročali, kar je velika škoda.

8. Cf. A. Mihevc, *Geografski vestnik* 52 (1980) 37 ss. Račevsko jezero Lenček mimogrede omenja že na str. 96, ko pravi, da je nekako »Cirkniškemu jezeru podobno in ima to čudno lastnost, da mu voda nar več iz njegovih notranjih votlin dohaja in mu časi bolj ali manj naglo zopet odteče. Voda v globokem jezerčku je zavoljo debele ilovnate podlage zeló kalna in rib v nji ni zapaziti.«

9. Sistematična izkopavnja jamskih sedimentov so odkrila dve časovno ločeni poselitvi iz srednjega (moustérien) in mlajšega paleolitika (epigravettien), cf. F. Osole, *Arheološki vestnik* 27 (1976) 13 ss.; idem. *Loški razgledi* 21 (1974) 25 ss.

10. Pri tem moramo omeniti, da knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani Slovenskega Romarja za leto 1859 nima; najbrž za tisto leto ni izšel, kajti Lenček je bil premeščen na Kras in je dve leti kasneje tam tudi umrl. Izvod za leto 1858 (v knjižnici NM Lj. ima kartotečno št. 1967) je izdal J. Lenček v Ljubljani, založil »bukvovez« H. Ničman, natisnil pa L. Sommer na Dunaju.

11. Pri analizi speleo-arheoloških raziskovanj v Sloveniji meni F. Leben *Proteus* 37 (1974/1975) 264, da marsikatera kamnitna pregrada pri vходу v kraške jame datira v čas turških vpadov. Od takrat naj bi tudi marsikatero poimenovanje jame izdajalo njeno nekdanjo funkcijo. Utrjeni vhodi, celo prave jamske utrdbe s stolpi pred jamskimi vhodi so zgodovinska zapuščina nemirnega srednjega veka, ki z zadnjimi ostanke še vedno čakajo na konservatorje in kroniste. Omenil bi le dve taki najdišči z Gorenjske: Šmajdov grad pri Predosljah v bližini Kranja (cf. A. Müllner, *Argo* 1, III/7 [1894] 136; D. Josipović, *Pionir* 33 [1977/1978] 206) in Godašnica (=Gojdašnica) nad Zabreznico pri Žirovnici (cf. P. Fister, *Arhitektura slovenskih protiturških taborov* [Ljubljana 1975] 55 s).

12. Cf. F. Leben, *Naše jame* 17 (1975) 95; D. Josipović, *Varstvo spomenikov* 23 (1981) 306.

Draško Josipović